

A társadalmi és családi élet.*)

„Nincsen életviszony sem köz-, sem magán-, sem nyilvános-, sem egyházi ügyek körül, sem ha magad magaddal foglalkozol, sem ha másokkal van dolgod, mely kötelesség nélkül állhatna fen : és ennek teljesítésében áll az élet összes tisztessége, elmulasztásában összes gyalázata“.

Cicero.

Nagyon tisztelt gyülekezet! Mikor e jótékonyczélu estélyen felolvasást tartani ajánlkoztam, az a cél lebegett előttem, hogy tárgyam, ha mulattató nem is, de legalább legyen figyelemre méltó. Megvallom, erre nézve későre tudtam megállapodni. Szebbnél szebb és hasznosabbnál hasznosabb eszmék fordultak meg fejemben. Melyiket mutassam bé? A hallgatóság ízlése nem egyforma. A frivolitást kedvelők előtt unalmas a moralis értekezés és megfordítva. S megeshetik, hogy ha a békeségről szólok, a háborgásban gyönyörködők nem örömet hallgatják; vagy ha a szorgalmat emelem ki, kancsalitni fognak a restségre hajlandók. Minden irányban lehetnek érdekeltek. S ha a tetszés a cél a felolvasásban, akkor az emberek hiúságának kell tömjénezní s gyengeségeiket palástolni és vélt nagyságukat bámulni, így pedig nem épít, de ront az ember. Inkább az üdvös eszmét kell előtérbe állítani, s azt a lehetőségig minden oldalról megvilágosítani, akadnak aztán annak követői. Ez irányt tartám én is szemem előtt, midőn meggyőződtem arról, hogy figyelemre méltóbb és korszerűbb értekezést nem tarthatok másról, mint a társadalmi és családi életről.

Hogy mennyi ellenzéssel lehet e téren találkozni, azt előre is gondolom, mert az emberek érdekei-, szenvedélyei- s előítéleteibe és vágyaiba botlik itt minden lépten-nyomon a vizsgáló. A ki a hamis tudomány hirdetéséből s a sötétség terjesztéséből tartja fen nyomorult életét, nem igen örvend, ha a hallgatóságot figyelmeztetik, hogy tana hamis, hogy neki hasznot hajt ugyan, de az emberiségnek romlását idézi elő vele. Másképen vélekedik az el-

*) Felolvasatott a sz. kereszturni „paedagogiai kör“ estélyén 1874 apr. 25-én.

adó, mint a vevő, s a dolgoztató épen ellenkezőleg, mint az, a ki a munkát végrehajtja. De térjünk az alapul felvett tárgyra.

Az ember természeténél fogva társadalmi életre van rendelve. A rovarok, madarak s másféle állatok csekély, sőt majd semmi gondozást nem igényelnek már élők kezdetén; de az ember, a teremtés koronája, az Isten képe, a ki minden teremtményen uralkodik, kezdetben a leggyengébb, legnyomorultabb, s el van veszve, ha nem gondozzák számtalan éven keresztül. Azonban, mégis az a legkitűnőbb földi lény, a ki okos eszénél fogva a maga haladását, mivelődését megteremtheti, s az utódokra hátra is hagyhatja. Azt a testi és lelki gyengeséget, a melylyel élete kezdetén bir, pótolja későbbi nagysága, a mi nem anynyira testi erejének, mint szellemének a következménye. Lelki tehetségeinél fogva visszaszáll a mult időkbe, onnan és a jelenből szerzett tapasztalatok alapján következtet a jövőre. Bémjárja a mindenséget gondolatában; felméri a csillagok pályáját, s igyekszik megtalálni a minden okozatok okát, hogy magát a legkitűnőbbben kiképezhesse és a lehetőségig tiszta fogalmat alkotasson magának az őt környező világról.

Hogy a tudományok mezején foglalatokat tehessen, művészi ügyességet szerezhessen, s a vallás és erkölcs nemes virágait keblében meghonosithassa, erre nézve minden ember bir kisebb nagyobb mértékben tehetségekkel, de azokat csak a társadalmi életben fejtheti ki. Az egyes egyéneknek tehát egy öszszeget kell képezni, a melynek társadalom a neve, a hol a szolgálatokat kicserélve, a társulás szilárdabb alapot nyer, s az egyesek a maguk előmenetelét munkálva, az általános jólét emelkedik.

Nem kis befolyással van az emberiség haladására nézve a nagyraavágás és szükség. Hogy vágyaikat kielégithessék az emberek, elébb gondolkozni kezdenek, azután beszélni, végre pedig tényleg is fellépni, s nem rettennek vissza az oly kiadásoktól, a melyek később az illetőnek bukását idézik elő. De az emberiségre nézve nem lehet elveszettnek tekinteni az így átadott vagyont, mert az egy másnak a kezében gyümölcsözőbb lehet, s több irányban működhetik áldásosan vele a társadalom nagy gépezetében.

Az ember testből és lélekből állván, mindkettőre nézve érzi a szükséges táplálékok hiányát. Ezeknek megszerzése munkát igényel, a mi a tapasztalás szerint mindig fáradsággal szokott járni; de az ember értelménél fogva könnyíteni igyekszik a nehézségeken, s saját erejét más eszközök által pótolni, s örömét találja

abban, ha látja, hogy szolgálhatott az emberiségnek, a társadalomnak; többre, nagyobbra törekedik, s így a tudomány, művészet, ipar fejlődik. De ez hatást csak emberek között idézhet elő. Egyik ember a másikat ösztönzi a haladásra. A példa a leghatalmasabb eszköz.

Vannak a műveltségnek más tényezői is, u. m. a nyelv és kereskedés. Hogy mily nagy fontosságu a nyelv a gondolatok kicserélésére nézve, azt mondanom sem kell, mindenki átlátja. A kereskedés pedig már nevezeténél fogva is emberi társaságot ilyen, tételez fel, s eszköz a különböző népek összehozására és mint előmozdítója a műveltségnek.

Ha vizsgáljuk az emberiség történetét, az egyes törzsek vagy családok társulásának s így a műveltségnek, polgárosultságnak némi nyomait láthatjuk eleitől fogva, ha az egésznél nem is, de legalább egy nagy részénél. A vadászatot, az emberek ez első foglalkozását, a barmok pásztorlása, ezt pedig a földművelés követte, minek következtében szabadokká lettek az emberek, nem voltak anynyira a természet rabszolgái, s a társadalmi jogok kifejtése és a köteleességek teljesítése által kezdték érdemesíteni magokat az Isten képe és a teremtés koronája szép czimekre. Ez azonban hosszas küzdelembe került. Ennek előmozdítására, vagy meggáltására befolyt és befoly még maig is a földrajzi fekvés, az éghajlat, a táplálék stb., melyek az uralkodó szokások és erkölccsökkel együtt, egymástól eltérőleg jellemzik a különböző korok népeinek műveltségét.

Az ókor főbb jellemvonásai: miveletlenség, babona a vallásban, pusztító háborúk, sok nemzetnél nomád élet, pátriárkai, zsarnok kényuralom.

Voltak azonban az ó korban egyes nemzetek, a melyekre az említett jellemvonások nem illenek, a melyeknél a társadalmi élet meglehetősen állapotban volt, az akkori idők szelleméhez képest; de olyan állam nem létesülhetett, a hol a hatalom és egyéni szabadság össszhangban lett volna. Görögországban egy egységes állam nem létesülhetett, mert az egyes városok féltékenyen őrizték függetlenségeiket; míg a rómaiaknál az állam karjai közé estek a magánosok érdekei is.

Minden kornak megvan a maga vezérszelleme, mely megszabja a társadalmi életet és annak minőségét. A középkort jellemzi: a hűbér, kásztrendszer, lovagi rend.

A társadalmi élet emelésére sokkal kedvezőbb vala az újkor, melyben a tisztultabb vallási eszmék, tudományok, művészetek s általában a nemesebb erkölcs és az emberinem hivatását illető emelkedettebb gondolkozás járulnak a kor jellemzéséhez.

Tekintve az előbbi kort, az alakulás nagy; a viszonyok kedvezőbbek, hogy az egyesek úgy, mint a nemzetek az általános jólétre törekedhessenek. Azonban, ha a fölfedezések, találmányok és a reformatióval megindult szellemi tevékenység s ennek következtében a tudomány és művészet kiemelése az egyház karjai közül, a nemzetek öntudatra ébredése, egy jobb kor tényezői gyanánt állanak is előttünk; mégis az állami és társadalmi életben kevés változás történt egészen 1789-ig. Eddig még nagy részben középkori szellem urolkodott, s ha egy helyen a népek jogaik élvezetéhez juthattak is a szabadság terjedése következtében; más helyen az absolutismus uralkodott.

A nagy francia forradalommal az eddig fenmaradt középkori korhadtt intézmények nagy részben leomlottak. De a tömeg túlmént az illető határokon, s a szabadság nem arathatott teljes diadalt a zsarnokság felett. A tudomány azonban, az emberiség tisztultabb nézetei nyomán, nagy hatalmi állásba tette magát, s a nyers erő helyett a szellemet állítja a mozgalom élére. Az állam és társadalom fogalmait elválasztja egymástól. Az állam nem egy a társadalommal. Az ezeket elkülönítő pontokat kijelöli s az egyeseknek a magok szabadságuk megoltalmazására és tehetségük kifejtésére útát, módot mutat. Az államra ruhazza az őrző szerepet, hogy a társadalom különböző tagjait védje, s munkálkodásaikban senki és semmi által ne engedje azokat megakadályoztatni.

Ez irányt a legújabb kor tudománya adta a népnek; de épülete még nincs teljesen bevégezve. A sok anyag közül, a melyek erre nézve összehordattak, alapkő gyanánt szolgál a lőpor és nyomda feltalálása. Ezek a társadalmat másként formulázták, s a gőzerő alkalmazása és az ipar különböző ágainak tökélyesülésével emelkedtek a falai, a melyek már naponként a bevégzéshez közelednek, mit az általános népnevelés igyekszik bétetőzni. Levegője ez épület termeinek nincs anynyira megromolva, mint a régebbi korokban. Újabb erkölcsök foglalták el a középkori barbár erkölcsök helyét. Díszes kört alkot benne a felvilágosodás fénye által körülvéve: a tulajdon szentsége, a munka becsülése, a türelem a vallások és nemzetiségek iránt, s a jog és érdem figyelemre méltatása.

A találmányok és fölfedezések mindig befolytak a műveltségre. A természettudományok művelése folytán az emberiség egészen más fogalmat nyert a világról. Az egyesek, valamint a társadalom létezetéseért tett áldozatok, fáradságok maradandóbb eredményt ígérnek.

De jőjünk közelebb, s lássuk minő elemekből áll nagy részben nálunk a társadalom, s csak azután térjünk arra az alapra, vagy sziklára, a melyen ennek nagy épülete biztosan fog állani.

Ha részletezni kezdjük, csaknem anynyi osztályra találunk, a hány ember van. De mégis inkább főrangú, közép és alsó osztályt szoktunk megkülönböztetni. Az első osztályba sorozzuk az ugynevezett aristokratákat; a másodikba jőnek a kisebb nemesek, hivatalbeliek, kereskedők, jobb módu iparosok, gazdák; a harmadikba pedig a szegényebb sorsuak. Így is osztályozhatnók: vagyonos és vagyontalan; vagy pedig: művelt és műveletlen, s ez tán a leghelyesebb is lenne. Legyen azonban akár így, akár úgy; az, a mi a dolog érdemét illeti, semmit se tesz, csak az illető betöltse azt a kört, a melybe őtet a sors helyezte.

Hanem nézzünk csak egy kissé figyelmesen a különböző osztályok közé; az egyikből a másikba való kapaszkodás, a rang-, címkórság, gazdagot-, urat-, tudóstjátszással, s több efélekkel fogunk találkozni.

Menynyi ferdeség, menynyi túlzás, majmolás, ötlük szemünkbe!

A főrangú ha divatot űz, estélyeket ad; útazik, a kisebb nemesnek is úgy kell tenni, mert a rangja megkívánja. A hivatalbelinek nem szabad hátramaradni, mert az hivatala méltóságával jár. A szegényebb sorsu erőlködik, nehogy lenézzék, megszólják.

A mi honi gyártmány, az már nagyon közönséges, nem is érdemes a figyelemre. Az ámerikai, párizsi, berlini és bécsi, az már más! Való hogy más! s mindig az is lesz, a mig így okoskodunk.

Az anyagilag öszszement nemes lenézi az iparos pályát, s gyermekét inkább neveletlen, mindenül biztosíték nélkül hagyja maga után, mert mit mondanának ősei szellemei, ha az urfit a tőke mellett látnák dolgozni?!

Az iparos, a kit Isten igyekezete után megáldott, gyermekét már más pályára adja, ha mindjárt nincs is hivatása arra, mert ezen t. i. az övé, a durva munka derogálna a reményteljes bimbónak, s fehér kezei után ítélve, legalább is miniszteriális hivatal-

nokot lát benne. S aztán még nagyság vagy méltóság-czimet is kaphat, míg ugy legfennebb csak egy jó módu iparos, vagy gazda lehetne. S mit ér ez ahoz képest? A vagyont egy könyelmű utód eltékozolhatja, a cím pedig, a mai gyakorlat szerint, megmarad az unokáknak, akár érdemesek rá, akár nem.

S leányát az ő sorsabelihez adná? áh de hogy! hisz annak a növése királyi, s minden idejét a konyhai dolgok helyett, regény-olvasásra szenteli és ugy beszél Párizsról, Berlinről, mintha ott nőtt volna fel.

Egy más, hasonló állásu, ha egy pár ezer forintot szerezhett össze, már sajnálja magát attól a vidéktől, a melyen azt szerzte, s minden léptével azt igyekszik jelezni: vidék, tartsd véghe-tetlen szerencsédnek, hogy levegődet szivom és halmaidat taposom. Kedves ur! Gondoljon ez egy szóra: háládatlanság, s ha nem ér-tené meg, akkor feleljen maga magának e kérdésre: melyik föld becsesebb, az-e, mely mindent ad, vagy pedig az, mely semmit sem ad? Higyje el, nem árt az embernek a gondolkozás!

A papocska Channinget, a tanítócska egy Diesterweget, Pestalozzit, Lübenet, Bunsent vagy Liebiget sejt magában. A tisztecske, ha I. Napoleont nem, hát legalább egy Moltkét. S a pénztö-zsér? Ez mértékkel dolgozik, s anynyi próbás vagy előtte, a hány ezer forint a fizetésed vagy jövedelmed, s ha csak néhány száz, akkor figyelemre se méltat.

A más egy nagyobb szellemű, vagy vagyonu ember körül, mint valamely bolygó ugy forog, s ha megszólítja bálványá, ugrik mint buba a dróton, s véghe-tetlen boldognak érzi magát, ha vele foglal-kozik. Örömében beszélni sem tud, csak hebeg, s lélekzete is in-kább fuldoklás. Hogyne, hisz ez s ez méltóztatott hozzászólani.

Sok a hozzá hasonló sorsut vagy kisebbet csak bohócnak tekinti, a rang fénye előtt kalapot emel, az igazságot pedig egy-szerűen félrelöki. Erkölcsokról beszélni együgyűségnek tartja.

S minek tartja az emberek nagy része a hizelkedőt? Szel-lemdúsnak, miveltnak, mindenre képesnek; pedig az ilyenre illik leggyakrabban ez a kifejezés: felette mély b e l á t á s u, kivált mikor kútba néz.

III. Julius pápa egy inasát, hogy majmaira jól felügyelt, bi-bornokká tette. Elég sajnós, hogy a történelemben nincs megem-lítve az, hogy halála óráján nem vádolta-e a lelkiismeret, misze-rént az érdemet nem jutalmazta meg eléggé. S hány ehez hasonló

történt azóta! Eféle majom-érdemek emeltek és emelnek fel sokakat. Az egyeneslelkűség koldusrongyban jár; a bectelenség pedig a becsületrend nagy keresztjét hordozza.

Szégyenljük anyagi állásunkat, erőlködünk múltó fénynyel elüttetni a dolgot, nehogy mások a kártyánkba lássanak és nem akarjuk beismerni, hogy ez romlásunkat idézendi elő. Pauperismus, communismus áll elő, melyek ledöntik a társadalom nagy épületét.

Távol legyen tőlem, hogy én az egyesek fényüzését kárhóztassam. Tegye, a ki teheti, de csak a józan ész határai között, bevételeihez viszonyítva. Utazzék, mulasson falur vagy városon, küzdje fel magát magasra, csak hogy utódairól is úgy gondoskodják, hogy ha előbb nem is mehetnek, de legalább azon a magaslaton álljanak meg. Álljanak fen az osztályok az emberek között. Legyen meg az anyagi különbség, hanem e különbségeket egyenlitse ki a miveltség.

Századunkban a társadalmi élet inkább a reális irány felé vergál, azonban a humaniorák iránt is fogékonysággal bír. Tudatára jöttek a mai kor fiai annak, hogy az egyik irány a másik nélkül ferdévé teszi a társadalmat. S mi teszi egy tökéletes egészzé? Laboulaye szerint: a vallás, politika, erkölcs, ipar, tudomány, irodalom, művészet. Vajon együtt mindezek, vagy külön egyik másik? Minél több ezekből és a hollehet — mind.

És hogy mi teszi az országot szegénynyé, a társadalmi életet elesetté, nyomorulttá, annak okait Sully, francia miniszter, IV-ik Henriknek ezekben mutatá fel: „Nagy adó, kiváltság, kézművek, ipar és földészet elhanyagolása, soknemű pénzsikarások, az ezekkel járó sok költség és az ezeket felhajtók erőszakja, költséges államháztartás, az igazság-kiszolgáltatás halasztása és avatatlan kezekre bizása, pangás, fényezés, divatrendszer, erkölcsi romlottság, kihágások, néprendek és hivatali osztályok összezavarása, igazságtalan és értetlenül folytatott harczok, az uralkodó zsarnoki önkénye, miniszterek és kegyenczek vagyonvágya, hivatalképesek mellőzése, hivatalnokok lenézése, tudósok nem becsülése, ros szokások eltürése és jó törvények áthágása, hasztalan és visszaéléssé fajulható gyakorlatok makacs szerelme, nyomasztó és szükségtelen rendeletek halmaza.“

S mit mond csak a lejjebb kor? A jogegyenlőség, szabadság eszméjével az anyagi boldogság és kényelem utáni vágy is

fokozódott az embereknél. Mindenki kezdé érezni — mondja egy nemzetgazdász — hogy az egyenlőség, szabadság, egyenjoguság az újkor anyagi világirányánál: vagyon, birtok, anyagi jólét nélkül pusztahang és irott malaszt; hogy a pénz és tőke valódi társadalmi hatalom; kelléke, tényezője és biztosítéka a polgári tekintélynek és befolyásnak, az erkölcsi épség és szellemi műveltségnek. De mind-ezeknek szilárd alapja a munka és kölcsönös támogatója az erkölcsi épség és szellemi műveltség. Ezeken áll biztosan a társadalom.

Ha az emberre befolyással van a földrajzi helyzet, az éghajlat; ő is befolyással bír a vidékre, a melyen lakik. Erről könnyen meggyőződhetünk.

A meleg égaj alatt, vagy a hol pazarúl szórja a természet adományait, a népek el vannak puhulva, más helyeken pedig a szükség miatt elzsibbadva s csaknem félig elvadult állapotban.

Az ember anyagi és szellemi kifejlődésére legkedvezőbbek a mérsékelt földövek. Ezek alatt az évszakok rendszeres változása jótékonyan hat rá. Itt csak munkásság által biztosíthatja anyagi jólétét és önállóságát, mert a föld nem fizet oly bővön, hogy szükségét egy könnyen kielégíthesse.

A szorgalom és kitartás következtében mennyire képes megváltoztatni az emberi találékony ész a vidék ábrázatját, példa erre Hollandia, melynek lakói magoknak egy mesterséges hazát alakítottak. Ausztráliában a sivatagokból kövér legelők lesznek, Amerikában pedig népes városok keletkeznek, az azelőtt használatban nem volt erdős helyeken.

Valószínű, legalább igen sok adat bizonyít a mellett, hogy a lakható föld felszínét eredetileg, kevés kivétellel, erdőségek borították, s az ember a létezésére szükségeseket nem tudta előállítani; hogy tehát tért nyerjen, a melyen szorgalmát kifejtse, s a nélkülözhetlen tápszereket megtermeszthesse, irtani kezdte az erdőket.

Ennek következményeit érdekesen írja le Boccardo Jeromos „a föld és fokozatos meghódítása“ című művében. Két osztályra osztja azokat, a melyek mindenike a növényi s állati életre, valamint a földművelés és az ipar minden anyagi érdekeire fontos befolyással bír.

Az írtások által károsítatnak a vidékek helyrajzi viszonyai. A hegyek oldalán a fák összetartják gyökereikkel a földet, s lombjaikkal mérséklik az esők rohamait. Az erdők levágásával megszűnnek a mentőszerek s az esők könnyen lemosják a termőföldet a lejtőkről. Az ember, úgy szólva, megfut az olyan vidékről, a melyet előbb meggondolatlanul elpusztított, azt mondja Boccardo. Franciaország adhat erre példákat, míg Schweizban sz. Gál, Appenzel, Graubünden kántonokban, a hol az erdőkkel kiméletesen bánnak, daczára a meredek hegyeknek, a melyekről az esők könnyen lemoshatnák a termőföldet, szépen virít a vidék.

De ne menjünk olyan messze, van példa nálunk is. Az erdőirtási mania következtében némely vidékek ijesztő alakokat vettek fel s a termőföld naponta szűkebb térre szorul.

Tagadhatatlan tény, hogy az éghajlati viszonyok vagyonszerzésre ösztönzik az embert és hogy a természet ezerféle nehézségeket, akadályokat gördített eleibe e törekvésében; de ő az ész által igyekszik ezeken magát túltenni. A győzelem, melyet az ember a természettel való örökös küzdelmében kivív, a szellem győzelme az anyag felett, s ipar a neve. Az ipar a világ meghódíttatása az ember által, azt mondja Boccardo. Ilyen értelemben mondhatta Isten is az első pár embernek: töltsétek bé a földet és hajtsátok azt birodalmatok alá.

A hódítás megkezdőlt s tartott századokon és ezredeken keresztül. A birtokba vett terület nagyobbodott, de a jutalom a fáradsággal nem lehetett egyenes arányban, mert az eszközök kezdetlegesek, tökélytelenek voltak. A legújabb időben azonban, a tudomány gyakorlati alkalmazása által az emberi munkásság más fordulatot vett s az eredmény kedvezőbb. A társadalom gépezetét mozgó hatalomnak, a pénznek szaporodásával a vállalkozási szellem mind inkább-inkább járja át az egyeseget úgy, mint a nemzeteket. Az iparos szorgalmasabbá és ügyesebbé lesz. A mezei gazda is vidámabb és elevenebb munkája közben. E szerint a pénz lenne a közjólét alapja? Nem, az csak eszköz. Smith Ádám egyedüli kútfejének a munkát tette. Munka az állam, a társadalom mindennapi kenyere. Nagy Szécsényink is azt mondja: a jól elrendelt munka minden gyarapodás talpköve, s többet ér két ép tenyér s egy jó balta valamely vad szigetben, egy millió darab aranynál.

De, hogy a munka gyümölcsöző lehessen a társadalomra nézve, az ezt üzöknek elméleti és gyakorlati képzettségre egyiránt van szükségök, hogy a versenyzőkkel szemben megállhassanak s mesterségök, szakmájuk haladására figyelemmel lehessenek. Erre nézve csak az általános népnevelés képes a társadalom nagy épületét bétetőzni. Csak ez úton fejleszthető tovább az emberiség ügye. Ha a munka kutatás-, vizsgálódással van összekötve, ha az eszközöket javító tökéletesítő szellem nem alszik, hanem mozog, ekkor aztán a productumok maradandók lesznek s hasznosak nemcsak a jelenben, de a jövőben is.

A nevelés átalakítja az egyeseket úgy, mint a nemzeteket, megváltoztatja az erkölcsöket; áthidalja a különböző osztályokat, személy- és vagyonbiztonságot szül; önérzetet, nagy és nemes jellemeket teremt, melyek az akadályokkal dacolni tudnak. Azt mondja Laboulaye: engedjük a munkásokat olvasni, tanulni, vitatkozni, emeljük magunkhoz a szó legszentebb értelmében, nem kell akkor félni sem összeesküvéstől sem communismustól, s mindazon bolondságoktól, melyek az ó világot rettegésben tartják. E betegségeket a tudatlanság szüli, rajtunk áll orvosolni.

Ez orvoslás következtében a társadalom beteges szelleme jótékony üdülést nyerne, s a tudás és erkölcs kezdené meg uralmát. Az emberek tökéletesebben megismernék egymást s a belső érték, nem pedig a sors véletlen adományai után mérlegelnék súlyokat.

Óhajtandó, hogy az egyenlőséget helyezték a miveltségbe. Érintkezzék mindenki a hozzá hasonlókkal; de ez nem zárja ki, hogy a más sorsbeliekkel is össze ne jöhessen. Az iparos, kereskedő, hivatalbeli, ur, szolga, földművelő egy legyen mindig tetteben, gondolatban a közjót illetőleg, a magán életben engedjük szabadon. Mivelt lélek és jellem legyen az ajánló levél, s ha egyik osztály evel közeledik a másikhoz, fogadja kebelére. Ilyen formán aztán a szorgalmas igyekezet által emelt épülete a társadalomnak rendületlen fog állani. De hogy ez így lehessen, az egyes családok élete határozó befolyással bír erre nézve.

Minden állatnak megvan a maga természeti ösztöne; az emberé a családi szellem. A családi élet a forása a társadalmi élet-

nek, ha ezt a kútfőt kiszáritjuk, megszűnik a társadalom; ezen a kis téren van annak a melegágya. A munkásság, erkölcsiség, egymás iránti bizalom, nemes bánásmód, igazság, hűség elengedhetlen kellékek a család tagjainak az összetartásra nézve. Hogy találjuk fel ezeket a társadalomban, ha nincsenek meg a családban!

Ha az emberiséget a miveltség különböző fokain kezdjük vizsgálni, úgy találjuk, hogy a családalkotást más üvegen nézi a miveletlen és máson a mivelt ember. Amaz gyermekeiben csak eledel-pusztítókat lát, s azok halálán örvend, hogy neki annál több étel, ital jusson. Ily nyomorult gondolkodású ember elég van még ma is, a kinek vágya, akarata nem az, hogy bevétele növekedjék, hanem hogy gyermekei száma apadjon. Ellenben, a mivelt ember örvend a családjá szaporodásán, s jövedelmét azért igyekszik sokszorozni, hogy családjá fenállhatását biztosítva, gyermekeiből hasznos tagokat képezhessen a társadalom számára. Boldognak, megelégedettnak érzi magát kis körében, mert vannak, a kik őtet megértik, ha valamit mond; míg a családtalan a nagy világba, mint egy nagy erdőbe belekiált, ha szüksége van, szavait ridegen viszhangozhatják, de a szó szent értelmében senki sem, vagy ha igen is, vajmi kevesen fogják azokat meghallani.

Sok azt mondja, nem áldozza fel függetlenségét a családért, vigan, szabadon akar élni s inkább követi a nagy sokaság tanácsát; pedig gyakran megtörténik, hogy ez még könyörtelenebb szigorral uralkodik felette. A mivelt ember családjá körében neveti ezeknek a világrabszolgáknak álmodott szabadságát.

Lehetnek a családi életnek árnyoldalai, a miknek okai nem az intézményben, hanem magokban a tagokban keresendők. S hogy fényoldala ne volna, még pedig túlsúlyban a másik felett, az elvitathatlan, ha a tagok, a minden kötelességek között a legfontosabbakat, t. i. a családi kötelességeket hiven teljesítik. Ha észszel és kézzel meg nem szűnnek dolgozni; ha övéik között igyekeznek feltalálni a boldogságot, nem pedig a család körén kívül. Ha igaz az, hogy gazdag jobbágy teszi a gazdag földes urat, mennyivel inkább áll az, hogy a nemzet, a társadalom jólétének és haladásának megteremtője a megelégedett és szerencsés állapotban élő egyes családok lehetnek.

Rongyos inas koldus urat gyanittat. A rosz családi viszonyok a társadalom megromlását idézik elő. Azt szokták mondani: a mi-lyen a család, olyan a társadalom. Azonban, mint minden-

ben, ugy e tekintetben is minden a neveléstől és példaadástól függ. Ha a gyermekek szüléiket a jóban, igazban látják előhaladni, annak valódi értékét, következményeit megértve, ők is hasonlókra buzdulnak, míg az ellenkezőt is hajlandók cselekedni.

Egy családra nézve nem lehet nagyobb átok, mint egy elkényeztetett gyermek. Az ilyenből válik aztán az a férj, vagy nő, a ki sehol sem únja ugy magát, mint saját házában; a ki folytonosan a távoliakkal, az elérhetetlenekkel foglalkozik, s az alatt háza leomlik és gyermekeinek szive, lelke parlagban marad; a ki minderről beszél, a mi egy távoli országban történik; minden szakmához ért, kivéve a magáét, s mindenre hajlandó az egy jón kívül.

Egy némelynél nagy botránkozást okoz, hogy ez s e barát-nője, vagy szomszédnéja szakács-könyvet is olvas. Hát nem élvezheti-e Koch Pált azért épen ugy, mint ő?! S aztán még magyar könyvet is olvas! kiált fel nagy csodálkozással. Nő, ennek igazán nincs ízlése, mondja megvető szánalommal.

Minő nevetséges, szól a másik, az én szomszédnóm mindig a családi ügyekről, a közintézetekről, árvaházak alapításáról beszél, kiállhatatlan! igazán nem tudja a társas összejöveletek célját; pedig mennyi üdvös, mulattató tárgy van, pl. a tegnapi bál. Az a szép szöke fiatal ember milyen nőt kapott, hány rendbeli ruhája van, csinosan öltözik-e. A sógor összezörrent nőjével stb.

Sok a művészi irányt imádja, s csak azokért él-hal, a melyek gyönyörködtetik, a hasznossági elvre nem sokat ad; a munkát lealázónak tartja és az ősök által megszerzett vagyont csak emészti, nem szaporítja; pedig ma már eltölt a csolák ideje! Öt kenyérrel s öt hallal nehéz lenne öt ezer embert jól megvendégetni. Ma arra kell igyekezni, hogy az öt halhoz még többet fogjunk, nem pedig azon töprenkedni, hogy azt miként osszszuk fel.

Van olyan is, a ki elégnek tartja egy család fentartására nézve, ha parancsolni tud, s azt hiszi, hogy ő arra van teremtvé. Nagyon téved! Hogy mást le tudjon szidni, ha rosszúl dolgozott, az még nem mutat szakismeretre; de ha meg tudja mutatni, hogy miként kell azt végrehajtani, az már más; akkor parancsának is bizonyosan több sikere lesz.

És megtörténik, hogy le is nézi egy munkás ember családját, s csak ha mást nem talál, akkor ereszkedik vele társalgásba és csaknem haszontalan tagnak tartja a társadalomra nézve. Bezzeg nem így gondolkozott Széchényi: „többet ér,“ ugymond, „a királyra

és országra nézve egy új nemzetség, mely érdemeket szerez, egy oly régi familiánál, mely magát minden áldozat s munkától mentnek hiszi; mert már ősei vittek végbe valaha sok szépet s halhatatlant s így azt gondolja: ingyen élhet s csak innepelve töltheti napjait. “

Mondhatná valaki: túlszigoru kívánság, hogy az is dolgozzék, a ki elkerülheti. Ne tessék félreérteni. Csak azt akarom kifejezni; miszerint az összes emberiség, a társadalom érdekében meg lehet várni mindenkitől, hogy tudjon dolgozni akár kézzel, akár ésszel, ha a szükség úgy kívánja. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha a családi élet oly irányban van vezetve, hogy annak tagjai a kellő időben arra szoktattatnak.

A munkátlanság erkölcstelenséget szül. Egy thessáliai arra a kérdésre: kik nálók a legaljasabbak? azt felelte: a dologtalanok.

Vespasián császár beteg korában is kormányzati dolgokkal foglalkozott, s mikor haldoklott, fel akarta magát állíttatni, ezt mondván: egy uralkodónak fenállva kell meghalni. A családapának és anyának is, ha családja és a társadalom biztos fennállását akarja, fenállva, munkaközben kell meghalnia. Hogy mindenné önmaguk által lettek, erre az igazi büszkeségre kell törekedniök.

Ily szellemü családok alkotják aztán a boldog társadalmat, a melyben a nyomornak eleje vétetik, a mely akkor következik bé, a mikor az egyesek nem tudják előállítani azokat az anyagi és szellemi javakat, a melyek nélkül nem állhatnak meg a társadalomban.

Sándor János.